

Εισαγωγή στο μάθημα της ποντιακής διαλέκτου

Εισαγωγικά

Η ποικιλία αποτελεί τη φυσική κατάσταση της γλώσσας. Όλες οι γλώσσες του κόσμου και κάθε γλωσσικό σύστημα χωριστά δεν υπάρχουν παρά μόνο σε παραλλαγές, που διαφέρουν περισσότερο ή λιγότερο μεταξύ τους. Η διαλεκτική διαφοροποίηση αποτελούσε πραγματικότητα όχι μόνο για την αρχαία Ελλάδα, αλλά συναντάται και στη σύγχρονη Ελλάδα. Η διαρκής μεταβλητότητα της γλώσσας μπορεί έτσι να χρησιμοποιηθεί ως ένας από τους αποτελεσματικότερους δείκτες ταυτότητας, για να προσδιορίσουμε, δηλαδή, ποιοι είμαστε, με τρόπο αναγνωρίσιμο από τους συνομιλητές μας.

Οι άνθρωποι είχαν πάντοτε την τάση να παρατηρούν πώς εκφράζονται οι άλλοι και μέσα από την ομιλία τους να αντιλαμβάνονται την ταυτότητά τους. Ένα από τα πρώτα παραδείγματα μάς παραδίδονται στην Παλαιά Διαθήκη, όταν οι Γαλααδίτες πολεμούσαν τους Εφραιμίτες για τον έλεγχο του Ιορδάνη ποταμού. Οι Γαλααδίτες κάθε φορά που συλλάμβαναν έναν αιχμάλωτο, τον ρωτούσαν αν είναι Εφραιμίτης. Αν αυτός απαντούσε αρνητικά, τότε για να το επαληθεύσουν, έβαζαν τον αιχμάλωτο να προφέρει τη λέξη «στάχυ», που στη γλώσσα τους ήταν shibboleth [«Σχίββωλεθ»]. Σύμφωνα με τη Βίβλο (*Κριταί*, 12,6) αν εκείνος έλεγε «Σίββωλεθ», επειδή δεν μπορούσε να προφέρει «Σχίββωλεθ», τον θεωρούσαν Εφραιμίτη και τον σκότωναν.

Οι πρώτες συστηματικές μελέτες των διαλέκτων των ευρωπαϊκών γλωσσών άρχισαν μόλις το 1876, πριν από 144 περίπου χρόνια. Με τον όρο «διάλεκτος» μέχρι το 1960 οι επιστήμονες εννοούσαν μόνο τις γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες. Σήμερα, οι ποικιλίες, οι οποίες προσδιορίζονται σύμφωνα με τον χρήστη και σύμφωνα με τη χρήση κατηγοριοποιούνται σε δύο κατηγορίες:

α)Γεωγραφικές ποικιλίες: Σε αυτές ανήκουν οι ποικιλίες της εθνικής γλώσσας και ο προσδιορισμός τους γίνεται με γεωγραφικά κριτήρια και οι οποίες χωρίζονται σε ιδιώματα, γλωσσικές ποικιλίες χωρίς μεγάλη διαφορά από την κοινή γλώσσα ή κάποια διάλεκτο, και οι διάλεκτοι, που είτε μιλιούνται σε μεγαλύτερη γεωγραφική έκταση είτε οι διαφοροποιήσεις τους από την κοινή γλώσσα είναι μεγαλύτερες και εντοπίζονται τόσο στην προφορά όσο και στη γραμματική και στο λεξιλόγιο.

β)Κοινωνικές ποικιλίες: Πρόκειται για τις κοινωνικές διαλέκτους ή κοινωνιολέκτους, που ανταποκρίνονται στην κοινωνική στρωματοποίηση αλλά και τις ιδιολέκτους, την προσωπική, δηλαδή, ποικιλία ή ύφος ενός ατόμου ή μιας οικογένειας στον βαθμό που διαφέρει από άλλες ποικιλίες. Στις κοινωνικές ποικιλίες εντάσσονται οι συστηματικές διαφοροποιήσεις στα γλωσσικά συστήματα των ομιλητών σύμφωνα με το φύλο (ανδρική και γυναικεία γλώσσα) ή την ηλικία τους (γλώσσα των νέων κ.ά.), την κοινωνική τάξη (γλώσσα της ανώτερης, της μεσαίας, της εργατικής τάξης), την επαγγελματική ομάδα κ.ά.

Η ποντιακή διάλεκτος

Η ποντιακή διάλεκτος, μαζί με την καππαδοκική, την κατωϊταλική και την τσακόνικη συγκροτούν το σύνολο των διαλέκτων της νεοελληνικής γλώσσας, ενώ η κρητική και η κυπριακή αποτελούν τις καταχρηστικώς λεγόμενες διαλέκτους, καθώς είναι γλωσσικές μορφές που κατανοούν με προσπάθεια όλοι οι ελληνοφώνοι. Η ποντιακή διάλεκτος μαζί με την καππαδοκική συνιστούν τα λεγόμενα μικρασιατικά ιδιώματα, γιατί γενέθλιος τόπος τους ήταν η Μικρασία. Ο ακριβής προσδιορισμός του χρόνου γένεσης των νεοελληνικών διαλέκτων καθίσταται δύσκολος κι επιδέχεται πολλές αμφισβητήσεις εξαιτίας ενός συνόλου παραγόντων. Αδιαμφισβήτητο, ωστόσο, είναι το ιωνικό υπόστρωμα που έχει η ποντιακή διάλεκτος, όπως και το γεγονός ότι ήδη από τα ελληνιστικά χρόνια άρχισε να διαφοροποιείται από την «Κοινή» και να διαμορφώνει τη δική της ιδιαίτερη γλωσσολογική ταυτότητα.

Ως **Ποντιακή διάλεκτος** ορίζεται η διάλεκτος που μιλιόταν στον Πόντο σε οχτακόσιες συνολικά πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά ως την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1922 κι έχει ιωνικό υπόστρωμα. Το δυτικότερο άκρο στο οποίο μιλιόταν η Ποντιακή διάλεκτος ήταν η Ινέπολη (σημ. Inebolu) και το ανατολικότερο η Κολχίδα (σημ. Pazar). Η ποντιακή ακόμη μιλιόταν σε αποικίες μεταλλωρύχων στα νότια κι ενδότερα της Μικρασίας (Μπουλγάρ Μαντέν, Άργανα Μαντέν). Στις παραμεθόριες με την Τουρκία περιοχές του Καυκάσου (Καρς, Βατούμ) και της νότιας Ρωσίας (Κρασνοντάρ, Σοχούμ, Μαριούπολη)

Η **ποντιακή διάλεκτος** ανήκει στις διαλέκτους με μεγάλο αριθμό ομιλητών και με μεγάλη απόκλιση από την κοινή.

Η **παλαιότερη μαρτυρία** που έχουμε για τη φωνητική της ποντιακής διαλέκτου είναι πως διαφοροποιήθηκε ήδη από τον 12^ο αιώνα και προέρχεται από τη μαρτυρία του Ευστάθιου, αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης στα προλεγόμενα της Ιλιάδας: «Τα γουν ακάνθια αχάντια τινές ονομάζουσιν εώων ανδρών». Η έλλειψη γραπτών στην ποντιακή διάλεκτο καθιστά δύσκολη τη μελέτη της πορείας της στον χρόνο. Τα παλαιότερα κείμενα στην ποντιακή διάλεκτο είναι τα αρχεία της μονής Βαζελώνα και χρονολογούνται γύρω στον 13ο -16ο αιώνα.

Η ποντιακή διάλεκτος υπήρξε κατά βάση κώδικας προφορικής επικοινωνίας. Στα σχολεία που λειτουργούσαν στον Πόντο διδασκόταν η καθαρεύουσα. Παραθέτουμε μία μαρτυρία από μαθητή:

«Και τούτο συν τοις άλλοις υπάρχει κτήμα Παναγιώτου Ιάσωνος. Επερατώσαμεν τα μαθήματά μας Ομήρου Ιλιάς α.β.γ.δ.ε. και τους λόγους Γρηγορίου του Θεολόγου την δεκάτην τετάρτην Μαΐου του 1809 υπό τον διδάσκαλόν μας κυρ-Ιορδάνην Λαζάρου εκ Τσίτης. Τωι διδασκάλωι ρώσις και τω Θεώι χάρις». (απόσπασμα από χειρόγραφο

βιβλίο της μονής Χαλιναρά για τα μαθήματα στο Φροντιστήριο Αργυρούπολης, Φωτίου Δ. Κουτσουπιά, «Η πνευματική κίνηση στην επαρχία Χαλδίας»)

Ταξινόμηση των ιδιωμάτων της ποντιακής κι ενδοδιαλεκτικές διαφοροποιήσεις

Μία από τις πρώτες διαιρέσεις των ιδιωμάτων της ποντιακής ανήκει στον γλωσσολόγο Μανόλη Τριανταφυλλίδη (1938), ο οποίος χώρισε τα ιδιώματα της ποντιακής σε τρεις μεγάλες ομάδες: τα οινουντιακά (Οινόη, Άνω Αμισός, Ινέπολη, Σινώπη), τα τραπεζουντιακά (Τραπεζούντα, Σούρμενα, Ριζούντα, Λιβερά, Ματσούκα, Τρίπολη, Κερασούντα) και τα χαλδιώτικα (επαρχία Χαλδίας, Αργυρούπολη, Σάντα, Κρώμνη, Πουλαντζάκη, Κοτύωρα, Χερ(ο)ίανα, Νικόπολη).

Σύμφωνα με τον Drettas (1999) η διαίρεση αυτή ανταποκρίνεται περισσότερο σε γεωγραφικά κριτήρια, ενώ ο Άνθιμος Παπαδόπουλος (1955) αναφέρει ιδιώματα της ποντιακής ομαδοποιώντας τα με κριτήρια κατάταξης την έκπτωση ή τη διατήρηση των φθόγγων «ι» και «υ» και την αποβολή ή όχι του τελικού -ν. Ο Οικονομίδης (1958) καταγράφει περισσότερα ιδιώματα, αλλά συγκλίνει με τον Παπαδόπουλο ως προς τα κριτήρια διαχωρισμού τους σε ομάδες.

Γεγονός είναι πάντως ότι οι ενδοδιαλεκτικές διαφοροποιήσεις εντοπίζονται στη φωνολογία, τη μορφολογία και αλλού. Διαφορές παρατηρούνται ακόμη και ως προς τις επιρροές που δέχτηκε το κάθε ιδίωμα, γι' αυτό και το ιδίωμα της Ινέπολης είναι επηρεασμένο από την πολιτική κοινή (Τριανταφυλλίδης, 1938), ενώ το ιδίωμα της Σαμψούντας είναι σαφώς επηρεασμένο από την καππαδοκική διάλεκτο, δεδομένου ότι στη Σαμψούντα είχαν μετοικήσει αρκετοί Καππαδόκες.

Βιβλιογραφία:

Γούτσος, Δ. (2012). Γλώσσα:κείμενο, ποικιλία, σύστημα. Αθήνα:Κριτική

Drettas, G. (1999). Το ελληνο-ποντιακό διαλεκτικό σύνολο. Στο Α.-Φ. Χριστίδης, Μ. Αραποπούλου&Γ. Γιαννουλοπούλου (επιμ.), Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής γλώσσας (σσ. 15-24). Αθήνα:Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Κοντοσόπουλος, Ν. (2008). Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής. Αθήνα:Γρηγόρη.

Μπασλής, Γ. (2012). Εισαγωγή στη σύγχρονη διαλεκτολογία. Αθήνα:Γρηγόρη